

Ковтун О. В. Особливості перекладу англійських авіаційних термінів українською мовою : матеріали III міжн. наук.-практ. конф. [“Соціокультурні та етнолінгвістичні проблеми галузевого перекладу в парадигмі євроінтеграції”], (2-3 квітня 2010 р.). – К. : АграрМедіаГруп, 2010. – С. 182–186.

Олена Ковтун

м. Київ

Особливості перекладу англійських авіаційних термінів українською мовою

Підготовка майбутніх авіаторів до професійно-мовленнєвої діяльності неможлива без чіткого уявлення про те, що являє собою підмова авіації, якими є особливості англійської та української авіаційних терміносистем, у чому полягають закономірності перекладу авіаційних термінів.

Професійне мовлення авіаційних фахівців реалізується засобами авіаційної підмови. З лексичного погляду, авіаційна підмова, як і будь-який інший різновид науково-технічного дискурсу, охоплює словниковий фонд стилістично нейтральної літературної мови, загальну науково-технічну термінологію, а специфічними у ній є авіаційна термінологія, радіотелефонна фразеологія і професійне аргю.

Зупинимося на аналізі того прошарку лексики авіаційної підмови, який, за визначенням Л.В.Успенського, покликаний найбільш «точно» і «нейтрально» відображати в мовленні специфіку професійної діяльності авіаторів [4],– на авіаційній термінології. Задля цього з'ясуємо сутність понять «термін» і «термінологія».

З цілої низки властивостей, які науковці (В.В.Виноградов, Г.О.Винокур, Б.М.Головін, В.П.Даниленко, Л.А.Капанадзе, І.С.Квітко, Н.З.Котелова, В.М.Лейчик, Д.С.Лотте, О.О.Реформатський та ін.) приписують терміну,

найбільш істотними, з нашого погляду, є: 1) терміни систематизовані і взаємопов'язані з іншими одиницями термінологічного поля; 2) зміст терміна – це приписувана йому дефініція; 3) функція терміна – вираження спеціального професійного поняття. До похідних належать: однозначність, нейтральність, точність, лаконічність, зручність утворення похідних слів, правильність і милозвучність. Відтак, під терміном, слідом за М.М.Бондарчук, розуміємо спеціальне найменування з науково-технічної галузі, що функціонує у сфері професійного спілкування і є компонентом сучасної наукової класифікаційної системи [1: 43], а під терміносистемою – організовану сукупність термінів певної галузі знання. У нашому випадку, мова йтиме про авіаційну терміносистему.

З'ясуємо, якими є джерела виникнення англійської й української авіаційної термінології. В англійській авіаційній терміносистемі переважну більшість складають терміни, запозичені з іноземних мов або штучно створені вченими на базі, головним чином, латинської та грецької мов. Термінологи виокремлюють дві основні причини розвитку термінів та їх сукупностей, з-поміж них: 1) глибше пізнання вже відомих або відкриття нових фактів об'єктивної реальності; 2) власний розвиток цієї реальності, виникнення нових фактів, подій чи явищ. У першому випадку термін здебільшого замінюється на більш точний, а термінологія стає повнішою (з ускладненням хвостової частини літака відбулася деталізація англійського терміна *tail* та українського терміна *хвіст* (англ. *tail – tail unit, tail assembly*; укр. *хвіст – хвостова частина, хвостове оперення*). У другому випадку до термінології залучаються нові елементи, які відображають нові предмети чи реалії (англ. *engine – aviation engine – piston engine – turbo-prop engine – turbo-jet engine*; укр. *двигун – авіаційний двигун – поршневий двигун – турбогвинтовий двигун – турбореактивний двигун*).

Найбільша кількість термінів сформувалася в українській мові на основі греко-латинізмів (в основному це терміни старих галузей) та термінології германських і частково романських мов. В українській авіаційній

терміносистемі переважають терміни запозичення з англійської (*авіація, автопілот, аеропорт, гелікоптер, радар*) та французької (*фюзеляж, шасі*) мов. Частина термінів запозичується із близькоспорідненої російської мови (*башмак, кабан*). Проникнення іншомовних слів є закономірним процесом, завдяки якому відбувається знайомство з новими предметами, поняттями, досягненнями, ліквідація багатозначності власної лексики. Слід зауважити на тому факті, що більшість запозичень прийшла в українську мову через російську або польську мови, що пояснюється історичним поступом України.

У термінології склалася своя специфічна система способів терміноутворення, що значно відрізняється від традиційних шляхів словотвору в українській мові. Визначають такі способи термінотворення: лексико-семантичний, морфологічний, лексико-синтетичний [1: 58]. Лексико-семантичне термінотворення – це такий спосіб мовної номінації, за якого основним способом створення нового терміна є семантичний розвиток слова (англ. *jacket* – *куртка* і *кожух*, *jar* – *глечик* і *конденсатор*, *to load* – *навантажувати* і *заряджати*, укр. *крило птаха* і *крило літака*, *розгін демонстрації* і *розгін літака*, «*бочка*», «*свічка*», «*змійка*», «*петля*» (фігури вищого пілотажу) і т. ін.). При морфологічному способі термінотворення новий термін утворюється на базі однієї чи декількох похідних основ за допомогою словотвірних афіксів (англ. *bear-ing*, *circl-ing*, *control-er*, *safe-ty*; укр. *бовт-ан-к-а*, *при-земл-енн-я* і т. ін.), словоскладання (англ. *accident-free*, *air-craft*, *auto-throttle*, *gyro-plane*, укр. *аеро-динамічний*, *радіо-маяк*, *само-пис*, *суцільно-металевий*), специфічним для англійської мови є використання у структурі термінів прийменників (англ. *leveling-off*, *check-in*, *circle-to-land*, *lock-on*, *noising-over*, *take-off*). За допомогою лексико-синтетичного способу утворюються дво- чи багаточленні термінологічні сполучення (англ. *radio communication equipment*, *snow clearing equipment*; укр. *двопалубний фюзеляж*, *фюзеляж з каркасом зі сталевих труб* і т. ін.). Частина термінів утворюється при поєднанні декількох способів термінотворення.

Зростання довжини термінів-словосполучень, утворених за допомогою лексико-синтетичного способу, призводить до виникнення таких різновидів морфологічного способу утворення термінів як аббревіація і скорочення. Розвиток цих способів характеризується у кількісному плані збільшенням кількості утворених термінів, а в якісному – скороченням їх матеріальної форми. Текстові скорочення використовуються при багатократному повторенні терміна з метою організації більш економного і зв'язного тексту. У цьому випадку скорочення йдуть шляхом збереження початкових літер терміна: англ. *RMI* – *radio magnetic indicator*, укр. *ЗПС* – *злітно-посадкова смуга* та ін. Характерною рисою термінологічної аббревіації є те, що застосовується вона як паралельний варіант багатоконпонентних термінів. У сучасних національних термінологіях, зазначає Р.О.Гільченко, широко вживаються запозичені аббревіації, які по суті не розшифровуються рідною мовою, напр., укр. *ІКАО* (англ. *ICAO* – *International Civil Aviation Organization*) мало б звучати як *МОЦА* (*Міжнародна організація цивільної авіації*) [2, с. 81]. Розмірковуючи над функціонуванням аббревіатур в авіаційній термінології, Т.Б.Горохова доходить висновку, що використання аббревіатур як заміників термінів значно простіше за утворення термінів більш звичними в мові шляхами. Однак таке скорочення потребує попереднього розшифрування і пояснення, що означає кожна літера окремо і якому повному терміну відповідає аббревіація в цілому. При цьому внутрішня форма таких аббревіатур забувається значно швидше, ніж загальноживані скорочення [3].

Наші спостереження над компонентною структурою авіаційних термінів англійської та української мов підтвердили висновки учених-термінологів, що в більш старих терміносистемах часто використовуються терміни, що складаються з одного слова, а в більш молодих – переважають дво- і багатослівні терміни. М.М.Бондарчук доходить висновку, що у відносно молодій, динамічній, сучасній українській авіаційній термінології складені (дво- і багаточленні) терміни можуть бути значно зручнішими за однослівні, оскільки дозволяють на етапі формування системи «з більшою наочністю

розкрити стосунки між окремими поняттями, що підтверджується прикладами з авіаційної термінології» [1: 59].

. При перекладі англійських авіаційних термінів українською мовою необхідно враховувати такі моменти: а) частина термінів, що мають міжнародний характер, відтворюється в українській мові шляхом транслітерації і не потребує перекладу: *antenna* – *антена*, *composite* – *композит*, *briefing* – *брифінг*; б) деякі терміни мають прямі відповідники в українській мові і відтворюються відповідними еквівалентами: *hydrogen* – *водень*, *tailplane* – *горизонтальне хвостове оперення*; в) частина термінів при перекладі зазнає калькування, тобто перекладу за допомогою українських слів і виразів, що дослівно відтворюють слова й вирази англійської мови: *data base* – *база даних*, *flying field* – *льотне поле*; г) у випадку, коли словник не дає прямого відповідника англійського терміна, перекладач вдається до описового перекладу, що точно відтворює зміст іншомовного слова у даному контексті: *trailing edge* – *заднє ребро крила*, *carbon-fibre-reinforced plastic* – *пластик, армований склотканиною*, *wet wing* – *крило з вбудованими пальними баками*, *wing airfoil* – *аеродинамічна поверхня крила*

При перекладі скорочень необхідно враховувати: а) англійське скорочення може відтворюватися еквівалентним українським скороченням: *CAD (computer-aided design)* – *САПР (система автоматизованого проектування)*, *SSR (secondary surveillance radar)* – *ВОРЛ (вторинний оглядовий радіолокатор)*, *APU (auxiliary power unit)* – *ДСУ (допоміжна силова установка)*, *ATS (air traffic service)* – *ОПР (обслуговування повітряного руху)*, *IMS (instrument meteorological conditions)* – *ПМУ (приладні метеорологічні умови)*; б) відтворення англійського скорочення відбувається методом транслітерації: *ARTRAC (Advanced Real-Time Range Control)* – *перспективна система управління «Артрак» з автоматичним перетворенням в реальному масштабі часу одержуваних при радіосупроводі сигналів*, *FORTTRAN (Formula Translation)* – *процедурна алгоритмічна мова «Фортран»*, *NOTAM code* – *код НОТАМ*; частина аббревіацій відтворюється зі збереженням літерного коду

англійської мови: *SAR (search and rescue) – SAR (пошук і рятування), RPL (repetitive flight plan) – RPL (повторюваний план польоту), OAS (obstacle assessment surface) – OAS (поверхня оцінки перешкод)*; в) може відбуватися пряме запозичення з англійської в українську мови, у такий спосіб відтворюються марки літальних апаратів (*B737-200, ATR-42, DC-8-54*), авіаційних двигунів (*RTM322, TRE331-14, JT15D-4*), пілотажно-навігаційного обладнання (*AN/AC182, LRN500, ASR360*); г) передача англійського скорочення може відбуватися методом транскрибування, наприклад: *EAGLE (Elevation Angle Guidance Landing Equipment) – глісадний посадковий радіомаяк «ІГЛ» з управлінням за кутом місця*; і, насамкінець, д) відтворення англійського скорочення може відбуватися описовим шляхом. Такий спосіб перекладу повинен повністю відобразити технічну сутність скорочення, наприклад: *WIDE (Wide-angle Infinity Display Equipment) – призначена для наземних тренажерів ширококутна система представлення візуальної інформації про повітряну обстановку, що надходить від EOM*.

Існують загальні закономірності перекладу текстів авіаційної тематики, насичених галузевою термінологією. У той час як основна трудність перекладу художньої прози полягає в необхідності інтерпретації намірів автора, тобто у відтворенні не лише зовнішніх фактів, але й у збереженні психологічних і емоційних елементів, закладених у тексті, завдання, що стоїть перед перекладачем науково-технічного тексту, який позбавлений емоційного зафарбування, виявляється іншою – точно передати думку автора, лише за можливості зберегти особливості його стилю. Для того щоб правильно зрозуміти науково-технічний текст авіаційної тематики, необхідно знати авіабудування і пов'язану з ним англійську термінологію. Окрім цього, для правильного відтворення змісту тексту українською мовою необхідно знати відповідну українську авіаційну термінологію і добре володіти українською літературною мовою загалом.

Література:

1. Бондарчук М.М. Структурно-семантичні параметри російської авіаційної терміносистими (макрополе «рух літального апарата»): дис... канд. філол. наук: 10.02.02. / Бондарчук М.М. – К., 2000. – 267 с.
2. Гільченко Р.О. Загальні аспекти нормалізації авіаційних термінів // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах: Зб. наук. праць. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2002. – Вип. 2. – С. 75 – 84.
3. Горохова Т.Б. Пути образования и функционирования аббревиатур в авиационной терминологии. – Режим доступа до ресурсу: <http://fixed.ru/prikling/conf/stilsist1/putionnuetso.html>
4. Успенский Л.В. Материалы по языку русских летчиков // Язык и мышление. – М.: Л.: Изд-во АН СССР, 1936. – VI – VII. – С. 163 – 217.